एकशेष पु० एकः शेषोमूलमस्य ।(एकशिकड़युक्त)एकमूले वृक्षभेदे

एकशेष पु० एकः शिष्यतेऽन्योल्लुप्यते यत्र शिष—आधारे घञ् ।"सरूपाणामेकशेष एकविभक्तौ" इत्यादिना पा० उक्ते वृत्तिभेदे । अस्ये समासत्वतदभावौ मतभेदेन सरलायामस्माभिर्दर्शितौ यथा सरूपाणां समानार्थानां समानानुपूर्व्वीकाणां च मध्ये एक एव शिष्यमाणस्तत्तत्समुदाय व्यक्तिबोधकः" तत्र अपरांशोलुप्यते इति बोध्यम् । अयञ्चैकशेषः "प्रत्यर्थशब्दनिवेशः" इति मते व्यक्तिभेदापेक्षया द्वन्द्वप्राप्तौ तदपवादकः । एष च सुबुत्पत्तेः पूर्व्वमेवोत्पद्यतेऽतः पदनिमित्तकद्वन्द्वबाधकइत्येके । सुबुत्पत्त्यनन्तरमुत्पद्यत इत्यन्ये । तत्र पदनिमित्तकत्वाभावे समासत्वं नास्तीत्यतः कृत्तद्धितसमासैकशेषेत्यादिवृत्तिभेदगणने पृथग्निर्द्देशस्तथा च समासत्वाभावेन पन्थानावित्यत्र न समासान्त इति एकपक्षः । अस्य पदनिमित्तकत्वेऽपि गोबलीवर्द्दन्यायेन वृत्तिभेदगणने पृथग्ग्रहणं समासान्ताभावश्च तत्तत्सूत्रे एकशेषभिन्नत्वेन निवेशनान्नेति पक्षान्तरम् । "विरूपाणामपि समानार्थानामिति" वार्त्ति० घटश्च कलसश्च घटौ कलसौ वा । तथा च समानानुपूर्वीकाणां भिन्नानुपूर्वीकाणाञ्च समानार्थानामेकशेषः । स प्रकारान्तरेण द्विविधः समानार्थकानां भिन्नार्थकानाञ्चेति भेदात् । तत्र घटौ इत्यादौ समानार्थकानामेकशेषः । भिन्नार्थकैकशेषः यथा पितरौ श्वशुरौ भ्रातरावित्यादि । एकः प्रधानं शेषोऽन्तः । २एकान्ते पु० बहु० । अतिशयिते त्रि० । "कृत्तद्धितसमासैकशेषस । नाद्यन्तधातवः वृत्तयः पञ्च" सि० कौ० ।

एकश्रुति त्रि० एका श्रुतिर्यस्य । १उदात्तानुदात्तस्वरितानामविभागेनैकस्वरश्रवणायोच्चारिते शब्दभेदे कर्म्म० । २तथैकस्वरश्रुतौ स्त्री । कुत्रकुत्रैकश्रुतिर्भवतीति पा० उक्तं यथा "एकश्रुति दूरात् सम्बुद्धौ" पा० दूरात् सम्बुद्धौ वाक्यमेकश्रुति स्यात् । उदात्ताद्यपवादः ।"यज्ञकर्मण्यजपन्यूङ्खासामसु" पा० यज्ञक्रियायायां मन्त्र एकश्रुतिः स्यात् जपादीन् वर्ज्जयित्वा । यज्ञेत्युक्तेः स्वाध्यायकाले यथोक्तस्वराः प्रयोक्तव्याः । जपोनाम उपांशुप्रयोगः । यथा जले निमग्नस्य । न्यूङ्खानाम षोड़श ओकाराः सामानि गीतयः । एषु यथोक्तस्वरा नैकश्रुतिरिति बोध्यम् । "उच्चैस्तरां वा वषट्कारः" पा० यज्ञकर्मणि वषट्शब्द उदात्तो वा स्यात् पक्षे एकश्रुतिः । "विभाषा छन्दसि" पा० व्यवस्थाविकल्पः संहितायां यथोक्तस्वराः ब्राह्मणे तु एकश्रुतिर्बह्वृचानाम् अन्येषान्तु यथासम्प्रदायात् व्यवस्था । अस्यापवादः । "न सुब्रह्मण्यायां स्वरितस्य तूदात्तः" पा० सुब्रह्मण्याख्ये निगदे "यज्ञकर्मणीति" "विभाषा छन्दसीति" प्राप्ता एकश्रुति र्न स्यात् स्वरितस्योदात्तश्च स्यात् । "स्वरितात् संहितायामनुदात्तानाम्" पा० स्वरितात् परेषामनुदात्तानानामेकश्रुतिः स्यात् एकश्रुतेरेव प्रचयनाम" सि० कौ० । एकश्रुतेर्भावः ष्यञ् ऐकश्रुत्य "उदात्तानुदात्तस्वरितानां परःसन्निकर्ष ऐकश्रुत्यम्" आश्व० श्रौ० १,२,९ उक्ते उच्चारणभेदे "उदात्तानुदात्तस्वरितानामभिव्यञ्जका ये प्रयत्ना आयामविश्रम्भाक्षेपास्तेषामन्यतमस्यैकस्यैवात्यन्तसन्निकर्षेणासजातीयप्रयत्नाव्यवधानेन यदुच्चारणं तदैकश्रुत्यम्" नारा० । कतिचिदृच उक्त्वा "ता एकश्रुतिसन्ततमनुब्रुयात्" आश्व० श्रौ० १,२,८ । एका श्रुतिः कर्णो यत्र । क्षेत्रव्यवहारे भुजकोटिवर्गयोगस्य मूलमितकर्णयुक्ते त्रिकोणादौ ३क्षेत्रे ४एककर्णयुक्ते त्रि० । एका श्रुतिर्वेदः कर्म्म० । एकस्मिन् ५वेदवाक्ये । "उभयोरेकश्रुतिमूलकत्वादिति" स्मृतिनिबन्धेषु भूरिप्रयोगः ।

एकषष्ट त्रि० एकषष्ट्याः पूरणः डट् संख्यापूर्वकत्वात् डटि न तमट् । एकषष्टिपूरणे यत्संख्यया एकषष्टिः पूर्य्यते तत्संख्यान्विते स्त्रियां ङीप् । एकषष्ट्या युतं शतादि डट् मुग्ध० । २एकषष्ट्या युते शते सहस्रे च तेन स्वयं कविकल्पद्रुमे उक्तम् "इति स्फीतः सप्तदशशत्या षट्कोनषष्टया" । पा० मते तु नात्र डट् तेन दशान्तात् शदन्तात् विंशतेश्च तदस्मिन्नधिकमित्यर्थे डटोविधानादिति भेदः । तेन तन्मते एकषष्टिरस्त्यस्याधिकतया अर्श० अच् । तेन तद्रूपसिद्धिः स्वरे भेदः । इदन्त्ववधेयम् येषाम् अच्प्रत्ययेन न रूपसिद्धिस्तेषामेव सूत्रकृता दशान्तस्य शदन्तस्य विंशतेश्च ग्रहणं कृतम् षष्टिसप्तत्यशीतिनवत्यन्तानां तु अच्प्रत्ययेनैव तद्रूपसिद्धेर्न तेषां ग्रहणमिति । एवमेकसप्ततादयोऽपि तत्तत्संख्यापूरणे त्रि० तत्तत्संख्याधिके शते सहस्रे च न० । एकषष्ट्यादि परमाणमेषां ड । एकषष्ट्येकसप्ततादि तत्तत्संख्यामिते त्रि० एकषष्ट्यादि अधिकमस्मिन् शते सहस्रे वा कन् एकषष्टिकैसप्ततिकादितत्तत्संख्याधिके शते सहस्रे च । अवयवे कन् । एकषष्टिकैकसप्ततिकादयस्तत्तत्संख्यायां न० ।

एकसभ त्रि० एका सभा गोष्ठी समुदायो यत्र । जगदात्मैकगोष्ठीयुक्ते "भ्रमसि ज्वलदसि पूर्णमसि प्रस्तब्धमस्येकसभमसि"